

Сходният локативен модел с формант *-ина/-ině* в българския и албанския език

Раки Бело (Велико Търново)

В статията разглежда се важна словообразователна модель в българския и албанския език. Речь идет о словообразовательной локативной модели, образованной с помощью суффикса *-ина* (алб. *-ině*) славянского происхождения. Цель исследования – показать богатый сопоставимый (конфронтативный) материал функционирования сходной словообразовательной категории *Nomina loci* с суффиксом *-ина* (алб. *-ině*) в именах существительных болгарского и албанского языкового союза (БЯС).

The article discusses an important word-formative pattern in Bulgarian and Albanian – the locative pattern with the Slavic formant *-ina* (Albanian *-ině*). The study offers abundant contrastive material for comparing the functions of the similar *Nomina loci* in two of the most important representatives of the Balkan Sprachbund.

Впросите, свързани със словообразуването, са сред основните проблеми, които стоят за решаване пред балканската лингвистика. Неслучайно в своя труд „Балканско езикознание“ от 1989 г. П. Асенова е отделила една специална част, озаглавена „Словообразуване“, където авторката изчерпателно анализира словообразователните елементи с общо разпространение, показани са и елементи с по-ограничен обхват на разпространение, изложени са сходните словообразователни модели в езиците на балканския езиков съюз (Асенова 1989: 40–52). Словообразователните елементи с общо разпространение сред езиците от балканския езиков съюз (БЕС) са многобройни. Причината на тяхната поява е масовото взаимопроникване на лексикалните единици от един език в друг, което води до разновременен възникване на общи словообразователни елементи с еднакви семантико-функционални характеристики (Асенова 1989: 40).

Броят на формантите, заети от славянски (български) в балканските езици, особено в албански и румънски, е голям (Асенова 1989: 42). От славянски произход е и суфиксът *-ině* в албански (Ххувани, Çabej 1976). Той е с различни словообразователни функции. С основната си *функция* – *локативната*, която е цел

на това изследване, служи за образуването на важен словообразователен модел в албански и български. Разглеждането на локативните имена като специфична словообразователна категория в албанския, който има свой самостоятелен статус в индоевропейското езиково семейство, и в българския – славянски език – представлява несъмнен интерес за балканското словообразуване.

Целта на изследването е да се изнесе богат съпоставим (конфронтативен) материал за функционирането на сходната словообразователната категория *Nomina loci* със суфикс *-inal-inë* при съществителните в български и албански – два от представителите на БЕС.

В *методологично отношение* проучването следва теоретичните постановки на структурно-функционалния словообразователен анализ, разработени от чешкия учен М. Докулил в двата тома на „*Tvoření slov v češtině*“ (Докулил 1962; 1967 [в съавторство]), в които словообразуването е разглеждано като самостоятелен езиков дял. За работата се използват също и основните постановки от българското езикознание, разработени и приложени в България от Ив. Кочев в съпоставителното изследване върху диалектен материал от различни краища на българската езикова територия.

Названията за места в словообразователно и ономаσιологично отношение не представляват единство, а имат комплексен характер. В основата на по-голямата част от тях лежи ономаσιологичната категория за целенасоченост, в която е отразено по-нататъшното развитие на първичните отношения: процесуално, субстанциално, атрибутивно и обстоятелствено-признаково (Кочев 1972: 155).

Ономастичната структура на локалните названия отговаря на формулата: „място, където нещо съществува (намира се; запазено е; предмет е на някаква дейност)“ или „място, където нещо се върши“ или „място, отличаващо се с известно качество“ или „място, определено от някакво обстоятелство“ (Кочев 1972: 156).

Материалът, който е използван за сравнение, е ексцерпиран, за българския език предимно от „Речник на съвременния български книжовен език“ (1955–1959), петтомния „Речник на българския език“ на Н. Геров (1975–1978) и граматиките на българския език, а за албанския език от „*Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*“ (1980), от „*Parashtesat dhe prapashtesat e gjuhës shqipe*“ на А. Xhuvani и Е. Çabej (Xhuvani, Çabej 1976) и от граматиките на албанския език (Demiraj 1967).

Групирането на думите, които създават модела със суфикс *-ина* с локативно значение в българския и албанския, е направено на базата на мотивиращата изходна основа.

Моделът в двата езика образува единство преди всичко на базата на заимстване от български в албански език на суфикса *-ина*. Той е влязла в албански чрез думи от славянски произход като: *bashtinë*, *gradinë*, *malinë* и др. (Селищчев 1981). Данните от българската топонимия в Албания също говорят, че тя е изиграла не малка роля за навлизането и утвърждаването на наставката *-ин(а)* в албанския език. Селищчев сочи следните топоними със суфикс *-ина*: *Белина*; *Влаина*; *Водина*; *Водинъ*; *Воштина*; *Долина*; *Жаровина*; *Жеравина*; *Завалина*; *Кротина*; *Молина*; *Малина*; *Плешина*; *Радостина*; *Самотина*; *Слатина*; *Сочовина*;

Требиня; Церковина; Ягодина Лубин; Оштин; Растин; Требешин; Тръбъшинь; Требешинь; Чепин (Селишчев 1981).

В някои случаи суфиксите са в конкуренция с други локативни наставки:

- а (*Белина – Бела; Плешина – Плеша*);
- ан (*Долина – Долан*);
- ач (*Требиня – Трбач; Требешин – Трбач; Требешинь – Трбач; Тръбешинь – Трбач*);
- ачи (*Требиня – Трбачи; Требешин – Трбачи; Требешинь – Трбачи; Тръбешинь – Трбачи*);
- ева (*Белина – Белева*);
- еза (*Жаровина – Жареза; Жеравина – Жареза*);
- ец (-анец; -нец) (*Долина – Доланец; Жаровина – Жарнец; Жеравина – Жарнец*);
- ива (*Плешина – Плешива*);
- ино (*Слатина – Слатино*);
- ица (-евица; -ивица; -ичица; -иница) (*Белина – Белица; Белина – Беличица; Водина – Водица; Водинь – Водица; Кротина – Кротиница; Плешина – Плешевица; Плешина – Плешивица*);
- иста (-аковиста; -овиста) (*Церковина – Цараковиста; Церковина – Церковиста*);
- ка (-ицка) (*Требиня – Требицка; Требешин – Требицка; Требешинь – Требицка*);
- ище/-ища/-иште (-овиште) (*Плешивина – Плешиште; Долина – Доловиште; Молина – Молиште; Плешина – Плешишта; Требиня – Тремишти; Требешин – Тремишти; Требешинь – Тремишти; Тръбешинь – Тремишти*);
- ани (-хани) (*Влаина – Влахани*);
- ла (*Требиня – Требла; Требешин – Требла; Требешинь – Требла; Тръбешинь – Требовча*);
- ова (-ишова; -укова; -лова) (*Белина – Белишова; Белина – Белова; Влаина – Влахова; Требиня – Трбукова; Требешин – Трбукова; Требешинь – Трбукова; Требиня – Треблова; Требешин – Треблова; Требешинь – Треблова; Тръбешинь – Требовча*);
- че (*Белина – Белче; Требиня – Трепче; Требешин – Трепче; Требешинь – Трепче; Тръбешинь – Требовча*);
- яна (-увяна) (*Долина – Доляна; Церковина – Церкувяна*);
- яни (*Долина – Доляни; Завалина – Заваляни*);
- я (*Плешина – Плешья*);
- ча (-овча) (*Требиня – Требовча; Требешин – Требовча; Требешинь – Требовча; Тръбешинь – Требовча*).

А. NOMINA LOCI С ФОРМАНТ -ИНА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Една от основните функции на суфикса *-ина* в българския книжовен език е да образува имена за места (*nomina loci*). Открива се като формант и при *nomina attributiva* (Радева 1991).

В границите на една словообразователна категория от един език могат да бъдат разглеждани различни словообразователни типове и подтипове.

I. Тип формации с десубстантивни мотивиращи основи

Тези формации, образувани от съществителни имена, са със сложна ономазиологична мотивация. Основното ономазиологично отношение е субстанциално.

I.1. Подтип названия на същности от неживата природа:

– *вършина* 'планински „върх“'.

Словообразователен тип с разширен формант -овина:

– *ветровина* 'място, където лъха прохладен „вятър“';

– *котловина* 'вдлъбнато поле във вид на „котел“, поле между планини';

– *седловина* 'вдлъбнато място на било, прилично на „седло“'.

I.2. Подтип названия от животинския свят:

– *язовина* 'жилище на „язовец“ – изровена от него дупка в земята'.

II. Тип формации с деадективни мотивиращи основи

– *вдлъбнатина* '„вдлъбнато“, владено навътре място';

– *глушина* 'тихо, „глухо“ място';

– *голина* 'местност, която е „гола“, необрасла, непокрита с растителност';

– *кривина* 'извит „крив“ път, завой';

– *плитчина* '„плитко“ място в река и под.';

– *равнина* 'място, което е „равно“, без планини и големи възвишения';

– *сеченина* '„изсечена“ и наново порасла млада гора';

– *стръмнина* '„стръмно“ място';

– *сушина* 'запазено „сухо“ от дъжд място';

– *теснина* '„тясна“ местност – най-често между планински склонове; клисура';

– *тъмнина* '„тъмно“ място, пространство';

– *хлъзгавина* '„хлъзгаво“ място';

– *хлътнатина* 'вдлъбнато, владено навътре място';

– *чужбина* '„чужда“ страна, извън родината'.

Словообразователен тип с разширен формант -нина:

– *градобитнина* 'посеви, лозя и под., „бити“ от град'.

III. Тип формации с мотивиращи основи от наречия

– *височина* 'място, което се намира „високо“ над земята';

– *долина* 'ниско място, което се намира „долу“ между височини'.

Основите, към които се прибавя локалната наставка *-ина*, са предимно деадективни, десубстантивни и по-рядко адвербиални. От морфологично гледище

имената за места, образувани чрез тази наставка, са от женски род. Те назовават главно открити пространства.

Срещат се и малко на брой облици, образувани чрез разширените форманти на *-ина*. Това са дериватите *-овина* и *-нина*.

Ударението обикновено пада върху последната гласна от словообразувания суфикс и по-рядко върху първата. Малко са случаите, когато акцентът не пада върху наставката.

Б. NOMINA LOCI С ФОРМАНТ *-INË* В АЛБАНСКИЯ ЕЗИК

В албанския книжовен език основната функция на суфикса е да образува имена за места (*nomina loci*). В някои случаи образува и абстрактни съществителни (Xhuvani, Çabej 1976).

I. Тип формации с десубстантивни мотивиращи основи

В тези формации основното ономазиологично отношение е субстанциално с имплицитна добавена процесуалност.

I.1 Подтип названия за предмети от неживата природа

- *baltinë* 'място с „кал“ и вода (*baltë*)';
- *botinë* 'влажно място, с „кал“ (*botë*)';
- *capinë* 'земя, на която е махнат горният мек слой и е излязла твърдата „основа“ (*capë*)';
- *gërgallinë* 'неплодородна „земя“ (*gërgallë*)';
- *gropinë* 'място, което има формата на „дупка“ (*gropë*)';
- *gurinë* 'място с много „камъни“ (*gur*)';
- *kodrinë* 'малък „хълм“ (*kodër*)';
- *lakinë* 'планински или хълмист „проход“ (*lak*)';
- *luginë* 'място, с форма на „лъжица“ (*lugë*)';
- *rrahinë* 'изоставена „плодородна земя“ в гората, придобита чрез изсичане на дърветата (*rrah*)';
- *rrëgallinë* 'стръмно място, насипано с камъни от водите (*rrëgallë*)';
- *rrupinë* 'тънка и дълга ивица земя във форма на колан, пояс (*rrip*)';
- *shpellinë* 'място, с много „пещери“ (*shpellë*)';
- *terinë* 'сухо място, без никаква влага (*terë*)';
- *zallinë* 'лоша земя, която има много дребни и мазни „камъчета“ (*zall*)'.

Словообразователен тип с разширен формант *-çinë*:

- *ançinë* 'планински или хълмов „край“ (*anë*), който има малко растителност'.

Словообразователен тип с разширен формант *-llinë*:

- *tokëllinë* 'място без растителност, твърда и суха „земя“ (*tokë*) без растителност'.

Словообразователен тип с разширен формант *-(ë)rinë*:-*bokërinë* 'място с голи „хълмове“ (*bokë*)':

- *hijërinë* 'място със „сенки“ (*hije*)'.

Словообразователен тип с разширен формант *-olinë*:

- *gorgolinë* 'неплодородна земя с твърди „грудки“ като камък (*gorga*)'.

Словообразователен тип с разширен формант -ovinë:

- *baltovinë* 'място като „кал“, или мокра земя като „кал“ (baltë)';
- *batakovinë* 'място с „батак“ (batak)'.

Словообразователен тип с разширен формант -tinë:

- *shtuftinë* 'място, което е покрито с леки и чупещи се „камъни“ (shtuf)'.

I.2. Подтип от названия за растителния свят

- *gjethinë* 'място с дървета и храсти пълни с „листа“ (gjethe)';
- *pishinë* 'малка горичка с „ели“ (pishë)';
- *rrënjinë* 'място с „корени“ от дървета или пънове (rrënjë)'.

Словообразователен тип с разширен формант -tinë:

- *listinë* 'гора с „дъbove“ (lis)'.

II. Тип формации с девербални мотивиращи основи

- *bujtinë* 'малък хотел за „прекарване“ на нощта, гостоприемница (bujt)';
- *greminë* 'дълбоко място със стръмни скалисти страни обикновено в планината или по средата на скалите, където е опасно и може да се „падне“, пропаст (gremis)';
- *shkatërrinë* 'стара постройка или къща, която всеки момент може да се „срути“ (shkatërroj)';
- *shpartallinë* 'стара постройка или къща, която всеки момент може да се „срути“ (shpartalloj)'.

III. Тип формации с деадективни мотивиращи основи

- *ashpërinë* 'суха и „сурова“ земя (i ashpër)';
- *batallinë* 'изоставена земя, изоставено м., което не се „работи“ (batall)';
- *blerinë* 'място, което е покрито с трева или „зелена“ растителност (i blertë)';
- *cekëtinë* '„плитко“ (i sekët) място в река, езеро или море';
- *cekinë* '„плитко“ (i sekët) място в река, езеро или море';
- *çmendinë* 'лудница от „луд“ (i çmendur)';
- *djerrinë* 'изоставена земя, „пуста“ (djerr)';
- *kuqëlinë* 'земя, която има „червен“ цвят (i kuq)';
- *larginë* 'място, което е много „отдалечено“ (i largët)';
- *ligështinë* 'място, което е „мокро“ (i lagësht) и с трева, земя, която винаги има вода';
- *pjerrinë* 'място, което е „стръмно“ (i pjerrët)';
- *rrafshinë* 'място, което е много „равно“ (i rrafshët)';
- *shalësinë* '„неплодородна“ земя, която не произвежда (shalës)';
- *hkretinë* '„пусто“ място (i shkretë)';
- *tulinë* 'плодородна земя, „уда“ и без камъни (i tultë)';
- *thatinë* '„суха“ земя, без вода и неплодородна (i thatë)';
- *thellinë* '„дълбоко“ място (i thellë)'.

Словообразователен тип с разширен формант -atinë:

- *ligatinë* 'място, което е „мокро“ (i lagësht) и с трева, земя, която винаги има вода'.

Словообразователен тип с разширен формант *-linë*:

- *cekëlinë* '„плитко“ място в река, езеро или море (i cekët)';
- *shogëlinë* '„голо“ място (i shogët)';
- *zezelinë* 'място, което не го грее слънце, място на сянка (e zezë „черна“)'.

Словообразователен тип с разширен формант *-ovinë*:

- *bardhovinë* 'неплодородна и „бяла“ (i bardhë) земя, слаба земя';

Словообразователен тип с разширен формант *-sinë*:

- *ajkësinë* 'земя, която държи вода; земя, която е „добра“ (e ajkët)'.

Словообразователен тип с разширен формант *-tinë*:

- *rrafshëtinë* 'място, което е много „равно“ (i rrafshët)';
- *tultinë* 'плодородна земя, „уда“ и без камъни (i tultë)';

Словообразователен тип с разширен формант *-ulinë*:

- *zbardhulinë* 'тънък „бял“ слой под кората на дървото (i zbardhët)'.

IV. Тип-формации с мотивиращи основи от наречия

– *rrethinë* 'местностите, които се намират „около“ някой град или друго обитавано място (rreth)'.

Словообразователен тип с разширен формант *-urinë*:

- *anurinë* 'тясна ивица земя, „отстриани“ на някоя нива (anës)'.

Тази категория е добре представена в албански. Словообразователните основи, към които е добавена словообразователната наставка, са предимно десубстантивни и деадективни и много рядко се срещат девербални и деадвербиални мотивиращи основи. Те назовават открити пространства.

Срещат се и облици, образувани чрез многобройни разширени форманти на *-ина*. Това са дериватите *-çinë*, *-atinë*, *-ërinë*, *-linë*, *-llinë*, *-olinë*, *-ovinë*, *-sinë*, *-tinë*, *-ulinë*, *-urinë*.

От структурно-морфологично гледище имената за места са от женски род. Акцентът винаги пада върху първата гласна (*i*) от локативния суфикс.

В. СЪОТВЕТСТВИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ФОРМАНТ *-ИНА* С ЛОКАТИВНИТЕ ФОРМАНТИ В АЛБАНСКИЯ

1. Като изходим от форманта *-ина* (*-овина*, *-нина*) в български, откриваме съответстващия формант в албански:

а) бълг. *-ина* в албански суф. *-inë* (*-linë*): *вдлъбнатина* – *thëllinë*; *голина* – *shogëlinë*; *плитчина* – *cekëlinë*; *плитчина* – *cekëtinë*; *плитчина* – *cekinë*; *равнина* – *rrafshëtinë*; *равнина* – *rrafshinë*; *стръмнина* – *pjerrinë*; *сушина* – *thatinë*; *сушина* – *terinë*; *долина* – *luginë*;

2. На българския локативен формант *-ина* (*-овина*, *-нина*) обаче в албански може да съответства друг локативен формант:

- а) бълг. *-ина*, алб. *-ajë* (*-najë*): *равнина* – *fushnajë*;
- б) бълг. *-ина*, алб. *-ake* (*-arake*): *равнина* – *fusharake*;
- в) бълг. *-ина*, алб. *-ë*: *хлъзгавина* – *rrëshqitë*;
- г) бълг. *-ина*, алб. *-ik*: *сушина* – *terik*;

д) бълг. *-ина*, алб. *-irë (-sirë)*: *плитчина – cektësirë*; *шупина – hapësirë*; *висина – lartësirë*; *височина – lartësirë*;

е) бълг. *-ина*, алб. *-lë*: *стръмнина – përpjetëlë*.

От направената съпоставка на локативната наставка *-ина* (*-овина*, *-нина*) в български откриваме съответстващите локативни наставки в албанския: *-inë* (*-linë*), *-ajë(-najë)*, *-ake(-arake)*, *-ë*, *-ik*, *-irë(-sirë)*, *-lë*.

Моделите с формант *-ина* в български и *-inë* в албански показват, че:

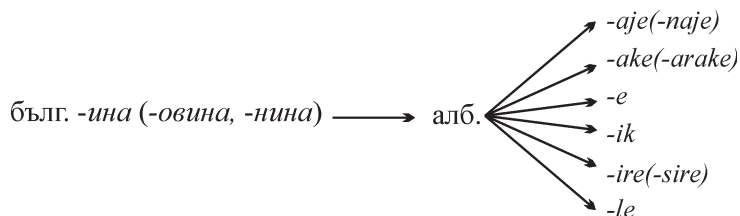
А) Обемът на зарегистрирания материал в двата езика показва, че наставката се отличава с добра продуктивност. В албански, както проличава от материала на Селищев, формантът е от български произход. От топоними и от локативни имена от български произход като: ***rrafshëtinë*** (бълг. *равнина*, от „равно“ (*grafsh*)), ***rrafshinë*** (бълг. *равнина*, от „равно“ (*grafsh*)), наставката става продуктивна, като се прилепва и към албански, и към неалбански основи.

Б) В морфологично отношение българският локален суфикс *-ина* се свързва предимно с деадективни и десубстантивни основи и по-рядко основи от наречия. Получените словообразователни форми са от женски род. В албански локалният формант *-inë* се прибавя основно към десубстантивни и деадективни основи и много рядко се срещат девербални и адвербиални мотивиращи основи. Имената за места са от женски род. В двата езика назовават открити пространства.

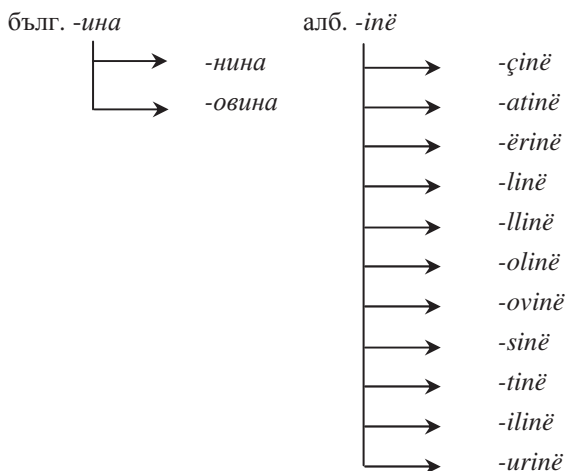
В) В български ударението обикновено пада върху последната гласна от суфикса, а по-рядко върху първата. Малко са случаите, когато ударението не пада върху наставката. В албански, поради фиксираността на ударението върху предпоследната сричка, то е винаги върху първата гласна на словообразователния формант.

Г) Като локативен суфикс наставката *-ина* в българския и *-inë* в албанския, успява да създаде деривати и в двата езика, като в албански те са по-разнообразни. И в двата езика се среща разширеният суфикс *-овина* (алб. *-ovinë*).

Съответствия на българския формант *-ина* с други форманти в албанския:

Графично представяне на Локативен модел с формант -ина (алб. -inë):

Библиография

- Асенова 1989: П. Асенова. *Балканско езиковедие. Основни проблеми на балканския езиков съюз*. София: Наука и изкуство, 1989.
- Герв 1–6: Н. Герв. *Речник на българския език*. Т. 1–6. София: Български писател, 1975–1978. [Фототипно издание.]
- ГСБКЕ: *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 2. *Морфология*. София: БАН, 1983.
- Докулил 1962: М. D o k u l i l. *Tvoření slov v češtině*. I. Praha: Academia, 1962.
- Докулил 1967: М. D o k u l i l (a kol.). *Tvoření slov v češtině*. II. Praha: Academia, 1967.
- Кочев 1971: Ив. Кочев. Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име. (Съпоставително изследване върху материал от три български говора). – В: *Известия на Института по български език*. Т. 20. София, 1971.
- Кочева, Кочев 1978: Е. Кочева, И. Кочев. Към характеристиката на словообразователния модел. (Семантичен подтип). – В: *Славистичен сборник*. София: БАН, 1978.
- РБКЕ 1955–1959: *Речник на съвременния български книжовен език*. София: БАН, (1955–1959).
- Радева 1991: В. Радева. *Словообразуването в българския книжовен език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“ 1991.
- Селищев 1931: А. Селищев. *Славянское население Албании*. София, 1931. [Фототипно издание 1981.]
- Çabej, Xhuvani 1976: E. Ç a b e j, A. X h u v a n i. Prapashtesat e gjuhës shqipe. – In: *Studime gjuhësore*. 3. Prishtinë, 1976.
- Demiraj 1971: S h. D e m i r a j. *Morfologjia e gjuhës së sotme shqipe*. Prishtinë: Universiteti i Prishtinës, 1971.
- FGJSSH: *Fjalori i gjuhës së sotme shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë-Instituti i gjuhësisë dhe i letërsisë, 1980.